

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ ИШ БИЛАН БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ЙЎЛЛАРИ

Бозоров Бердимурод Улуғмуродович -
Шароф Рашидов номидаги СамДУ и.ф.н., доцент
Эрбўтаев Азимжон Қахрамон ўғли -
Шароф Рашидов номидаги СамДУ
1-курс магистри

[doi: https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a20](https://doi.org/10.55439/ECED/vol23_iss4/a20)

Аннотация. Иш билан бандлик ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида намоён бўлар экан, қонун ҳужжатларига зид келмайдиган ўз шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларини қондириш билан боғлиқ ҳолатлар хорижий иқтисодчи олимлар тажрибалари ўрганилиб, мамлакатимизда аҳоли иш билан бандлигини таъминлашда меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли сони ҳудудлар бўйича таҳлиллар олиб бориш нақтижасида ишсизликни бартараф этиш бўйича илмий-услубий тавфсиялар келтирилган.

Калит сўзлар: демографик жараён, меҳнат ресурслари, меҳнат муносабатлари, инфратузилма, жамғарма, ички меҳнат бозори, тартибга солиш, ишсизлик сабаблари, психологик.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАНЯТОСТИ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ

Бозоров Бердимурод Улуғмуродович -
СамГУ имени Шарофа Рашидова к.э.н, доцент
Эрбўтаев Азимжон Қахрамон ўғли -
магистр 1 курса СамГУ имени Шарофа Рашидова

Аннотация. Когда занятость предстала бы как социально-экономическое явление, случаи, связанные с удовлетворением их личных и социальных потребностей, которые не противоречат законодательству, изучается опыт ученых-экономистов зарубежных стран и на основе проведения анализов на основе регионы по численности населения трудоспособного возраста

Ключевые слова: демографический процесс, трудовые ресурсы, трудовые отношения, инфраструктура, сбережения, внутренний рынок труда, регулирование, причины безработицы, психологические.

WAYS TO ENSURE EMPLOYMENT IN THE NEW UZBEKISTAN

Bozorov Berdymurod Ulugmurodovich -
Candidate of Economics, Associate Professor
Erbutaev Azimjon Kakhramon ugli -
1st year master SamSU named after Sharof Rashidov

Annotation: Cases related to the satisfaction of their personal and social needs, which do not contradict the legislation, when employment would appear as a socio – economic phenomenon, the experiences of scientists from foreign economists are studied and scientific – methodological recommendations on the elimination of unemployment in our country on the basis of conducting analyses on the regions by the number of working-age population

Keywords: Demographic process, labor resources, labor Relations, infrastructure, savings, internal labor market, regulation, causes of unemployment, psychological.

Кириш. Аҳолининг иш билан бандлик даражаси ҳар бир давлат иқтисодиётининг ривожланиш кўламини ифодаловчи кўрсаткичлардан биридир. Меҳнат ва аҳоли иш билан бандлиги соҳасида бозор алоқаларини ривожлантириш янги ва ўхшаш бўлмаган ёндашишни, меҳнат бозори элементларини ўрганишда мунтазамликни, бозор категориялари ва тушунчаларининг услубий базасини

янгилашни талаб этади. Иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантириш бўйича чоратадбирларни амалга ошириш келгусида аҳолини оқилона иш билан бандлиги соҳасидаги институционал тузилмалар фаолиятини жадаллаштириш ва норматив-ҳуқуқий базаларини ривожлантиришни талаб қилади.

Иқтисодий тараққиёт ва инсон салоҳиятини ривожлантиришда аҳолининг иш билан

бандлиги муҳим омил ҳисобланади. Аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш унинг такрор ишлаб чиқарилиши учун зарур шартдир. Чунки кишиларнинг турмуш даражаси, иқтисодиёт соҳалари ва тармоқлари учун кадрлар танлаш, тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасин ошириш, ишга жойлаштириш, ишсизларни моддий ва психологик жиҳатдан қўллаб-қувватлаш учун қилинадиган сарфлар аҳолининг иш билан таъминланишига боғлиқ. Шунинг учун аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашнинг ижтимоий-иқтисодий ва ташкилий жиҳатларини тадқиқ этиш бугунги кундаги ижтимоий-иқтисодий муаммо сифатида алоҳида аҳамиятга эга ва долзарб мавзу бўлиб қолаверади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш ва ишсизликни бартараф этиш бўйича иқтисодчи олимлар ва мутахассислар томонидан ўзларининг тадқиқотларида келтириб ўтишган. Улар томонидан аҳоли иш билан бандлиги ва ишсизликнинг келиб чиқиш сабаблари, мамлакат иқтисодиётида тутган ўрни ва уларнинг салбий ва ижобий жиҳатларини ўз даврларидаги мавжуд ҳолатлар бўйича кўрсатиб ўтилган.

Н.В.Кайзернинг таъкидлашича, меҳнат бозорини давлат томонидан тартибга солиш – «меҳнат бозори тизимида тенгликка эришиш учун ишчи кучига талаб ва таклиф омиллари мутаносиблигига давлатнинг комплекс, мақсадга йўналтирилган, мунтазамлик асосида давлатнинг таъсир этувчи чора-тадбирлари мажмуи бўлиб, якуний мақсадда тўлиқ, маҳсулдор, самарали иш билан бандликка эришиш ҳисобланади»[2].

«... меҳнат бозорини давлат томонидан тартибга солиш кенг маънода – аҳолини тўлиқ ва самарали иш билан бандлигига эришиши терминидир, шунга кўра уни ифодалаш учун «иш билан бандлик сиёсати» терминидан фойдаланилади»[3].

Классик мактаб намоёндалари Т.Мальтус, А.Смит, Д.Рикардонинг[4] фикрларича, меҳнат бозори ўз-ўзини тартибга солиш имкониятига эга. Яъни, тўлиқ иш билан бандликни давлатнинг ортиқча аралашувисиз бозор иқтисодиёти механизмнинг ўзи таъминлайди. Бундан кўринадики, бозор иқтисодиёти «ўз-ўзини» тартибга солади ҳамда ишчи кучи ва иш жойларидан самарали фойдаланишни таъминлайди. Иқтисодиёт назариясининг мазкур йўналишдаги намоёндалари меҳнатни меҳнат бозорида реализация қилина-

диган оддий товар сифатида ҳамда ишчи кучига талаб ва таклифни эса бошқа ҳар қандай бозордаги сингари иқтисодий қонунларга бўйсунувчи жараён, деб қарайдилар.

Меҳнат бозорида энг мақбул мувозанат ҳолат – бу эрта ё кеч албатта ўз-ўзидан ўрнатиладиган тўлиқ иш билан бандлик деб ҳисоблайдилар[5]. А.Смитнинг фикрича, иқтисодиётда аҳоли иш билан бандлигини ҳажми бир ишчига ўртача иш ҳақи ставкаси даражасида аниқланади, агар у ортса, у ҳолда иш билан бандликни таъминлаш имконияти пасаяди[6].

Меҳнат бозорини тартибга солиш неоклассик назария намоёндаларидан бўлган А.Маршалл томонидан ҳам ўз асарларида тадқиқ қилган ҳолда, унинг ўз-ўзини тартибга солиш тизимини мукамал эмаслигини тавсифлаган эди: «Маҳсулот бозорида битимлар тузилганда устунлик томонлар ўртасида бутунлай тенг тақсимланиши мумкин, аммо ишчи кучи бозорида эса устунлик кўпинча сотувчилар эмас, балким сотиб олувчилар томонида бўлади»[7].

Неоклассик назарияга кўра, меҳнат бозорини тартибга солишга аралашуш муаяйн мамлакат ҳукумати томонидан амалга ошириладиган ишсизликни камайтириш усуллари воситасида содир бўлади. Ишсизликнинг асосий сабабларидан бири сифатида юқори иш ҳақи бўлиб ҳисобланади. Шунга кўра, А.Пигу ва унинг замондошлари иш ҳақини камайтириш, касаба уюшмаларига иш ҳақини ошириш ҳақидаги уларнинг талаби ишсизлик даражасини ўсишига олиб келишини тушунтириш кераклиги, юқори бўлмаган иш ҳақига талабгор ишчиларни давлат томонидан иш билан таъминлаш, хусусан, ижтимоий соҳани ривожлантиришни қўллаб-қувватлашни таклиф қилардилар[8].

Меҳнат бозорини тартибга солиш муаммоларига яна бир ёндашишни классик иқтисодий назариянинг базасида ташкил топган монетаризм ўзида акс эттиради. Бу йўналиш намоёндалари М.Фридмен, Т.Саргент, Р.Селден[9] иқтисодиётда, шу жумладан иш билан бандликни таъминлашда барқарорликни сақлаб туриш учун пул-кредит тизимидан фойдаланиш бўйича таклифларни берганлар. Уларнинг фикрича, иш билан бандлик қисқа муддатли кутилмаган инфляция билан боғлиқ бўлиб, у ишсизлик даражасини табиий ҳолатдан оғдиради, деб таъкидлайдилар. Меҳнат бозорида давлат сиёсати орқали ўзгартирилиши мумкин бўлмаган ишсизликнинг

табий даражасини мавжудлиги тўғрисидаги М.Фридманнинг фикри муҳим методологик аҳамиятга эга [10]. Агар давлат талабни оширишни бюджет ва кредит усуллари ёрдамида иш билан бандликни ишсизликнинг табиий даражасидан юқори ушлаб туришга ҳаракат қилса, у ҳолда ушбу чора-тадбирлар қисқа муддатли самарага эга бўлиб, фақатгина бозорда нархларнинг ошишига олиб келади.

Тадқиқот методологияси. Аҳолининг иш билан бандлигини ва ишсизлигини камайтириш бўйича мавжуд илмий тадқиқотларни ўрганиш қиёсий солиштириш, статистик маълумотларни ўрганиш ва иқтисодий жиҳатдан таққослаш ҳамда таҳлил қилиш, мантқиқий фикрлаш, илмий абстракциялаш, маълумотни гуруҳлаш, анализ ва сентиз, индукция ва дедукция усулларида кенг фойдаланилган.

Таҳлиллар ва натижалар. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида “2021 йил 1 январдан талаб юқори бўлган ишчи касблар бўйича фуқароларнинг малака даражасини тасдиқлаш тизимини жорий этиш. Ёшлар форумидаги учрашувда ёшлар тадбиркорлиги ва бандлигини таъминлаш учун 100 миллион доллар ажратиш тўғрисида қарор қабул қилдик. Бундан ташқари ёшларнинг бизнес лойиҳаларини кредитлаган ҳолда уларни касб-хунарга ўқитиш учун 1 триллион сўм ва 50 миллион доллар ажратилади” деб таъкидлаб ўтди [1]. Бу эса ўз навбатида, инновацион ривожланиш даврида ёшларга кенг имкониятлар берилаётганлигидан далолат беради.

Тадқиқотлар кўрсатмоқдаки, меҳнат бозорида ишсизларнинг 90 %га яқини муносиб ишга жойлашишга кўмаклашиш юзасидан муҳтожлик сезмоқда. Муносиб иш ўринлари – ишчиларга қизиқарли ва қўлидан келадиган ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан мақбул иш ўринларидир. Муносиб иш жойига эга бўлиш учун меҳнат бозорида ишчи кучи анча рақобатбардош бўлиши зарур. Ишлаб чиқаришнинг ёки ташкилотда бошқаришнинг рационал ташкил этилиши ва модернизациялашиши натижасида кадрлар тақчиллиги юзага келмоқда. Ўз вақтида иш жойини ўзгартириш, қайта тайёргарлик, бўш иш жойларига қабулнинг тўхтатилиши, кадрларни ишдан бўшатишга ижтимоий йўналтирилган танлаб олишнинг амал қилиши, персонални қисқартириш ёки қабул қилишни режалаштириш йўли билан ички меҳнат бозорини тартибга солишни зарурат этмоқда.

Аҳолини иш билан таъминлаш инсон ижтимоий ривожланишининг энг муҳим жи-

ҳатларидан бири бўлиб, у меҳнат масалалари билан боғлиқ муаммоларни ҳамда меҳнатга бўлган таклиф ва талабларни қондириш йўлларини очиб беради. Иш билан бандлик кишиларнинг иш жойлари қаердалигидан қатъи назар, ижтимоий фойдали меҳнатда қатнашиш юзасидан ўзаро киришадиган ижтимоий-иқтисодий муносабатларидир. Иш билан бандлик муносабатлари, меҳнатга лаёқатли кишиларнинг қанчаси ва қай даражада ижтимоий фойдали меҳнатда қатнашишини кўрсатадиган ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичдир.

Аҳолининг иш билан бандлик тоифаси фақат иқтисодий компонентлар билан чекланмайди. Иш билан бандлик, аввало, ижтимоий муносабатлардир. Шу боис қандайдир азалий, бевосита юзага келган ҳодиса сифатидаги ижтимоийлик унинг асосий хусусияти ҳисобланади.

Иш билан бандлик ижтимоий-иқтисодий ҳодиса сифатида намоён бўлар экан, уни қуйидагича таърифлаш мумкин. Иш билан бандлик – фуқароларнинг қонун ҳужжатларида зид келмайдиган ўз шахсий ва ижтимоий эҳтиёжларни қондириш билан боғлиқ, уларга иш ҳақи ёки меҳнат даромади келтирадиган фаолиятдир.

Иқтисодиётнинг сифат жиҳатидан олдингисидан фарқ қилувчи ҳар бир ривожланиш босқичи учун иш билан таъминлашнинг муайян модели мос келади, чунки унинг асосий хусусиятлари жамият фаолиятининг муҳим жараёнларини ёритиб беради.

Таъриба кўрсатадики, жамият муаммолари ичида инсоннинг шахси ва талаб-эҳтиёжларини ҳисобга олмасдан ҳал қилишга уриниш омадсизликка маҳкум этади. Шунинг учун дастлаб олимлар ўз тадқиқот ишларида иш билан бандлик муаммоларини кўриб чиқаётганларида асосан, унинг иқтисодий жиҳатларига эътибор берган бўлсалар, кейинги пайтда иш билан бандликнинг ижтимоий жиҳатлари тўғрисида тобора кўпроқ гапирилаётганлиги бежиз эмас.

Аҳолини иш билан бандлигининг ижтимоий-иқтисодий моҳиятига хос хусусиятлар, шу жумладан, иш билан бандлик турлари, касб-малака гуруҳлари бўйича тақсимлашдаги қонуниятлар кишиларнинг ёши ва жинси бўйича фарқланиши билан ифодаланди.

Демографик жараёнларга боғлиқ ҳолда, Ўзбекистонда меҳнат ресурслари сони йил сайин ортиб бормоқда. Таҳлиллар шундан далолат бермоқдаки, 2019-2020 йилларда республикада меҳнат ресурслари 193.3 минг киши-

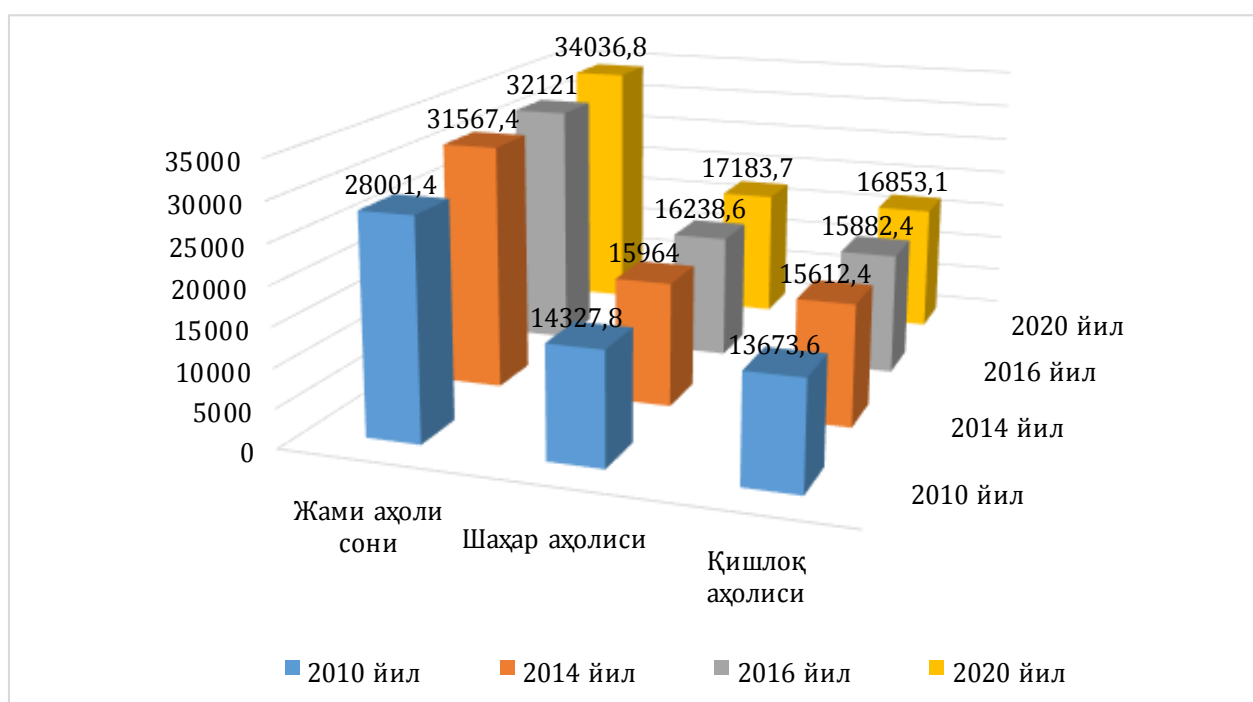
га кўпайган, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли сони 189,6 минг кишига, жами меҳнат ресурсларида банд аҳоли сони камайганлиги, меҳнат ресурсларининг аҳоли сонига тутган улуши 56,4 %да 55,9 %га пасайганлиги кузатилмоқда[14]. Бундай ҳолат республикамизда демографик вазиятнинг мураккаблигидан далолат беради. Чунки меҳнат бозорида демографик “босим”нинг кучайиши ёшларнинг иш билан таъминлаш муаммоси кучайишига сабаб бўлади.

Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда аҳоли сони охириги йилларда 21,5 %га ошган. Шунингдек, республикамиз шаҳар аҳолисини мунтазам кўпайиб бориши кузатилмоқда, яъни 2020 йилда 17183,7 минг кишини ташкил этган, яъни бу кўрсаткичнинг 2010 йилга нисбатан 19,9 % га ошган[14].

Республикамизда иш билан бандлар сони бу даврлар оралиғида 17,9 %га ошган ҳолда, ишсизлик даражаси 2020 йилда 9,1%ни ташкил этган. Шунингдек, мустақил тарзда иш қидираётганлар сони 2,5 мартага ошган.

Бунинг асосий сабаби меҳнат бозори эгилувчанлигининг таъминланиши ҳисобига но-стандарт иш билан бандлик турларининг кенгайиб бораётганлиги ҳисобланади (1-расм).

Мамлакатда ишсизлик даражаси юқори бўлганда иқтисодий, молиявий, ижтимоий ва баъзан психологик харажатларга олиб келади. Иқтисодий харажатлар барча иқтисодий фаол аҳоли банд бўлмаслиги оқибатида ЯИМда ўз ифодасини топади. Молиявий харажатларга, биринчидан, ишсизларга ижтимоий ёрдам сифатида кетадиган харажатлар(нафақа моддий ёрдамнинг бошқа турлари, иш билан бандлик дастурини амалга оширишга), иккинчидан, давлат бюджетига тушмаган солиқлар суммаси орқали ҳисобланадиган харажатлар киради. 1981 йилда Буюк Британия молия вазирлиги томонидан олиб борилган ҳисоб-китобларга кўра битта ишсиз учун қилинган харажат давлатга 3,4 минг фунтга тушган ҳамда давлатнинг барча молиявий харажатлари 9,8 млрд. фунтни ташкил этган[14].

1-расм. Ўзбекистонда аҳоли сонининг ўзгариш динамикаси (минг киши)

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотидан.

Даврий рақобатда қишлоқ аҳолиси сонининг доимий ошиб бориши Ўзбекистонда демографик ривожланишнинг ўзига хос хусусиятидир. Бунда ҳозирги кунда меҳнат бозорида ёшларнинг жами меҳнат ресурслари таркибида ҳиссаси ошиб бориши тенденциясининг мавжудлиги ёшлар ишчи кучига талабни

ошириш ва ишчи кучи таклифини қисқартириш муаммосини юзага келтирмоқда.

Ташкилий-ҳуқуқий механизмга меҳнат муносабатларига оид қонун ва меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш, меҳнат муносабатларини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш чоратадбирлари ва меҳнат бозори инфратузилмасининг ривожланиши киради.

Ўзбекистон Республикасида меҳнат ресурслари ва иш билан банд аҳоли сони динамикаси, (минг киши)

Кўрсаткичлар	Йиллар		2020 йилнинг 2019 йилга нисбати (+,-)
	2019 йил	2020 йил	
Доимий аҳоли сони	33905,2	34558,9	653,7
Меҳнат ресурслари шу жумладан	18949,0	19142,3	193,3
Меҳнатга лаёқатли ёшдагидаги меҳнатга лаёқатли аҳоли	18857,6	19047,2	189,6
Иқтисодиётда тенг, меҳнатга лаёқатли ёшдаги катта ва кичик шахслар	91,4	95,1	3,7
Меҳнат ресурсларининг аҳоли сонидан тутган улуши, фоизда	56,4	55,9	-0,5
Жами меҳнат ресурслари	13541,1	13239,6	-301,5
Меҳнат органларида рўйхатга олинган ишсизлар	57,9	37,1	-20,8

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотидан.

Аҳолининг ижтимоий-фойдали фаолиятда қатнашиш хусусияти бўйича жинс-ёш гуруҳларини ижтимоий-демографик гуруҳлари деб аташ қабул қилинган. Аҳолининг жинс ва ёши бўйича иш билан бандлик хусусиятларини ҳисобга олиш мақсадида аҳолининг қуйидаги ижтимоий-демографик гуруҳларини ажратиш мақсадга мувофиқдир: эркаклар, аёллар, ёшлар (16-29 ёшгача бўлган меҳнатда фаол аҳоли) ўрта ёшли кишилар (30-49 ёш), пенсияга чиқиш арафасидаги кишилар (50 ёшдан ошган меҳнатга қобилиятли аҳоли), пенсия ёшидаги кишилар ва бошқалар[11].

Республикамизда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи фуқаролар ҳамда корхоналардаромадлари йўқотишларини қоплаш, фаолият юритишини ҳамда иш ўринларини сақлаб қолишни рағбатлантириш мақсадида турли имтиёзлар жорий этилди. Шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари тадбиркорлик субъектларига мол-мулк солиғи, ер солиғи ва сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш бўйича кечиктириш имконияти тақдим этилди.

Юқорида келтирилган масалалар билан бир қаторда аҳолини асосан ёшларни иш ўринлари билан таъминлаш масаласи ҳам пандемия шароитида долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Меҳнат бозори жамият, сиёсат ва иқтисодиётда рўй берувчи ўзгаришларга сезгир ҳисобланади. Дунё бўйича 2020 йил бошланишидан меҳнат бозоридаги айрим касбларга талаб кескин ўзгара бошлади. Инқирозли шароитларда, хусусан, коронавирус инфекциясининг кенг тарқалиши хавфи мавжудлиги шароитида аҳоли даромадлари ва иш ўринларини сақлаб қолиш, аҳоли иш билан бандлигининг эгилувчан шакллари-дан, яъни айрим жойларда қисқартирилган

иш куни ёки ҳафтаси, айрим соҳаларда масофавий иш билан бандликдан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Халқаро меҳнат ташкилоти маълумотларига кўра, дунё аҳолисининг 2 млрддан ортиғи норасмий иқтисодиётда иш билан банддир. Булар, жами иш билан бандларнинг 62 %ни ташкил этади. Норасмий иш билан бандлик паст ривожланган мамлакатларда 90,0 %га яқинни, ўрта ривожланган мамлакатларда 67,0 % ва ривожланган мамлакатларда 18,0 % атрофида ташкил этади. Ёшларни иш билан бандликни таъминловчиларни рағбатлантириш инқирозли ҳолатларни ижтимоий ва иқтисодий оқибатларини бартараф э иш учун зарурдир. Бундай чоралар самарали мулоқот асосида инқирозга қарши чораларни адолатли, самарали бўлиши ва бевосита иштирокчиларнинг имконият ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши лозим. Таҳликали вазият иш берувчилар, ходимлар ва ҳукумат ўртасида самарали мулоқотни йўлга қўйиш ҳамда ижтимоий шериклик жараёнига норасмий иш билан бандларни ҳам жалб этиш имконини беради.

Халқаро меҳнат меёрлари барчани қамраб олишга қаратилиб, инсон ҳуқуқлари, имкониятлар тенглиги, ҳар кимнинг соғлиғи ҳолатини эътиборга олган ҳолда ҳеч камситишларсиз адолатли сиёсат олиб боришга хизмат қилади. Бу эса асосан инқирозларга норасмий иқтисодиётни инobatга олган ҳолда самарали қарши курашиш имконини беради. Ўзбекистон Республикаси Бандлик ва меҳнат муносабатлари вазирлигининг расмий маълумотларига кўра бугунги кунда Ўзбекистон меҳнат бозорида 13,7 млн киши банд бўлиб, улардан 5,8 млн киши расмий ва 7,9 млн киши норасмий секторда, шу жумладан, 2,6 млн киши

меҳнат мигранти сифатида меҳнат қилмоқда.

Норасмий иқтисодиётдаги иш билан бандлар ҳамда корхоналар пандемия шароитида инқирозга учраши мумкин бўлган энг заиф қатлам ҳисобланади. Бу қатламни қўлаб-қувватламаслик меҳнат бозори инқирозга юз тутиши ҳамда камбағаллик даражасини ошишига олиб келиши мумкин. Молиявий технологиялар, касаба уюшмалари, иш беврувчилар, бизнес вакиллари ҳамда маҳаллий ҳокимиятлар ҳамжиҳатликда ишни ташкил этиши орқали норасмий иш билан бандларни қамраб олиши мумкин. Муносиб рағбатлантириш имкониятлари, техник кўмаклашиш қисқа ва узоқ муддатдан норасмий корхоналарни расмийлаштириш имконини беради. Ривожланаётган мамлакатларда кичик ва ўрта корхоналарда норасмий иқтисодиётни қисқартириш чора-тадбирлари оқибатларини юмшатиш ушбу корхоналарнинг норасмий секторга яна қайтишининг олдини олиш учун муҳим аҳамият касб этади.

Бандлик деганда турли мулкчилик шаклларидаги корхоналар, ташкилот ва муассасаларда ёлланиб ишлаш билан чекланибгина қолмай, айти пайтда тадбиркорлик соҳасида ўзини ўзи иш билан мустақил таъминлашни ҳам ўз ичига олади. 2020 йил 8-июн куни Ўзбекистон Президентининг “Тадбиркорлик фаолияти ва ўзини-ўзи банд қилишни давлат томонидан тартибга солишни содда-лаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. 2020 йил 1 июлдан бошлаб Ўзбекистонда фуқароларнинг ўзини-ўзи банд қилиш бўйича фаолият турларининг 67 тагача кенгайтирилиши асосида рўйхатга олиш тартиби жорий этилган эди. Ўзини ўзи банд қилган шахслар 2020 йил учун ижтимоий солиқни ўзини ўзи банд қилган шахс сифатида ҳақиқатда ишлаган вақтидан қатъи назар, базавий ҳисоблаш миқдорининг камида 50 фоизи ҳажмида тўлайди. Ушбу сумма тўлиқлигича бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига йўналтирилади. Шундан келиб чиққан ҳолда ЯТТлар учун ўрнатилган тартибда пенсия ҳисоблаш учун даромад ҳажми аниқланади [12].

Кейинги йилларда давлатимиз раҳбарининг айнан ишсизлик муаммосини ҳал этишга қаратилган чора-тадбирлари бу борада қатор ижобий натижалар бермоқда. Айниқса, ишсиз ёшларни иш ўринлари билан таъминлашга йўналтирилган ишлар ҳақида алоҳида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Хусусан, “Ҳар бир ёшга бир гектар” лойиҳаси юртбошимиз топшириғига асосан ҳокимликлар, сектор раҳбар-

лари ва мутасадди ташкилотлар ҳамкорлигида амалга оширилмоқда. Ушбу лойиҳа доирасида 2020 йилнинг II-чораги натижаларига кўра, республика бўйлаб жами 25 мингдан зиёд гектар ер майдонлари ёшларга ажратилди. Жумладан, 1277 га. сабзавот, 1787 га. полиз, 10296 га. дуккакли экинлар, 7727 га. бошоқли дон экинлари ва 391 га. картошка экиш учун, 3 866 га. эса боғ яратиш учун ажратиб берилди [13].

Республикада вақтинча ишсизлик мавжудлиги сабабларидан бири – ишчи кучига бўлган талаб ва таклиф ўртасидаги номуносиблиқдир. Яъни иш билан банд бўлмаган аҳолининг катта қисми малакасиз ходимлар ва меҳнат бозорига биринчи марта чиқаётган ёшларни ташкил этмоқда. Аксинча, иқтисодиёт тармоқларида юқори малакага ва иш тажрибасига эга бўлган кадрларга талаб ортиб бормоқда. 2020 йил 11 август куни Президентимиз томонидан имзоланган “Камбағал ва ишсиз фуқароларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ва касб-ҳунарга ўқитишга қаратилган ҳамда аҳоли бандлигини таъминлашга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарор ҳам аҳолини тадбиркорлик фаолиятига янада кенг жалб қилиш ва қонуний меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун кўшимча шарт-шароитларни яратишда муҳим аҳамият касб этади Президентимиз қарорига асосан, ушбу лойиҳалар ижросини таъминлаш учун Бандликка кўмаклашиш давлат жамғармасига Инқирозга қарши курашиш жамғармасидан 2020 йил учун ажратиладиган маблағларга кўшимча равишда 150 миллиард сўм маблағ ажратилади [13].

Бу чора-тадбирлар макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга, иқтисодиёт ривожланишига, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифати изчил ўсишига мустаҳкам замин яратмоқда. Иш билан бандликда ёшларнинг ижтимоий ва иқтисодий вазифалари уларнинг мамлакат меҳнат потенциалини шакллантиришдаги ўрни билан белгиланади. Бу гуруҳда шартли равишда икки катта гуруҳни – ўқувчилар ва ишловчи ёшларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

Меҳнат бозорига чиқадиган ва иш билан бандликка кўмаклашув Марказлари хизмати га мурожаат қиладиган ёшларнинг умумий сони кадрларнинг бўшаш кўлами билан белгиланади. Бунда кўп нарса ходимлар қайси тармоқлардан бўшашига боғлиқ бўлади. Агар булар машинасозлик, тўқимачилик саноати тармоқларида бўлса, бу жойларда ишловчи

ишчиларнинг улуши кўпроқ бўлади ва улар орасида ишсизлик сони ортади.

Ёшлар ўртасидаги ишсизлик миқёсини тартибга солиб туришнинг муҳим усули фаолиятнинг асосий соҳаси бўлган эҳтиёжини пасайтиришдан иборат бўлиб, бунга ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда таълим оладиганлар сонини кўпайтириш, кичик ёшдаги ва мактабгача ёшдаги болалари бор ёш аёлларга нисбатан эса оилаларга ижтимоий ёрдам беришни яхшилаш йўли билан эришилади. Ўқиётган ёшлар сонини кенгайтиришнинг иккита йўналиши бўлиши мумкин. Биринчиси ишлаб чиқаришдан ажралган ҳолда ўқиш имкониятларини кенгайтиришдир. Иккинчи йўналишга вақтинча чора сифатида қараш мумкин ва у коллеж ўрта махсус ва олий ўқув юртларида меҳнат бозори эҳтиёжларини ўзгартириб боришига мувофиқ қайта ихтисослашув натижасида таълим олиш муддатини узайтиришдир.

Мамлакатимизнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиш борасида амалга ошириб келаётган ислохотларнинг олдида турган долзарб муаммолардан бири такомиллашган меҳнат бозорини шакллантириш ва унинг самарали амал қилишини таъминлаш ҳисобланади. Республикамизда ижтимоий жиҳатдан етарли даражада ҳимоя қилинмаган ёшлар орасида ишсизлар сони салмоқли миқдорга эга бўлмоқда. Бундай ҳолат меҳнат бозорида ёшларнинг иш билан бандлигини таъминлаш, уларнинг ишсизлигини камайтиришнинг самарали усуллари ва механизмларини тадқиқ этишни талаб қилмоқда.

Мамлакатимиз аҳолиси ёш жиҳатидан анча ёш ҳисобланади, меҳнат ресурслари таркибига кириб келувчилар, яъни меҳнат қобилияти ёшига келиб қўшилувчиларнинг аксариятини ёшлар ташкил қилади. Бунинг асосий сабаби собиқ Иттифоқ даврида ва мустақилликнинг дастлабки йилларида республикамизда аҳолини тез суръатлар билан кўпайиши натижасида ҳозирги кунга келиб, демографик босимнинг ортишига олиб келди. Оқибатда ёшларни, айниқса, қишлоқ ёшларининг ишсизлигини камайтириш ва уларнинг иш билан бандлигини таъминлашда жиддий муаммоларни вужудга келтирмоқда. Ёшлар ўртасида ишсизликни камайтириш, уларнинг меҳнат бозоридаги хатти-ҳаракати қатор жиддий ижтимоий-иқтисодий ечимини кутаётган масалалардан бири ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар. Ўзбекистон аҳолиси таркибида ёшларнинг салмоғи юқори эканлиги билан ажралиб туради. Меҳнат бозорида ёшларнинг иш билан бандлиги ва уларни касбга тайёрлаш ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин.

1. Қишлоқ ёшлари ишсизлиги даражасининг юқори бўлиши кўпроқ ишчи кучини дастлабки касбга тайёрлаш тизими (шу жумладан, касбга йўналтириш)нинг такомиллашмаганлиги.

2. Ишга жойлашишининг паст даражаси ва оператив эмаслиги.

3. Иш берувчиларга ёш кадрлар учун иш ўринларини таҳлил қилиш ва сақлаб қолишга ҳамда яратишга моддий рағбат ва имтиёзлар йўқлиги.

4. Қишлоқ ёшлари тадбиркорлигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тизимини ривожланмаганлиги.

5. Ёшларда малака етишмаслиги, меҳнат бозори инфратузилмаси яхши ривожламаганлиги.

6. Истиқболда иш билан бандликни ривожлантириш бўйича илмий жиҳатдан асосланган дастурларнинг ишлаб чиқилмаганлиги билан белгиланади.

Бизнинг фикримизча меҳнат бозорида ёшлар ишсизлигини камайтиришни таъминловчи омиллардан бири.

1. Уларнинг билим даражаси ва касбий малакасини ошириш ҳамда меҳнатни диверсификациялаш билан боғлиқ ноқишлоқ иш ўринларини яратиш.

2. Хизмат кўрсатиш соҳаси, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни жадал ривожлантиришнинг алоҳида аҳамиятга эга эканлиги ҳисобланади.

3. Ёшларнинг иш билан бандлигига кўмаклашиш соҳасида давлат сиёсатининг асосий тамойилларини амалга ошириш.

4. Ишсизлигини камайтиришнинг ижтимоий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш меҳнат бозорида ёшларга меҳнатни диверсификациялаш асосида талабни рағбатлантириш ҳамда чуқур таҳлил ва тадқиқ этиш натижасида уларнинг иш билан бандлиги даражасини ошириш бўйича тегишли илмий хулоса ва амалий тавсиялар ишлаб чиқариш муҳим аҳамиятга эга.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 30.12.2020 й. // *Халқ сўзи* №276(7778).
2. Кайзер Н.В. Государственное регулирование рынка труда: теоретико-методологические аспекты: На материалах Кыргызской Республики: автореф... дис. кан. экон. наук. – Бишкек, 2003. - с. 3.
3. Новоселова Н.В. Государственное регулирование рынка труда в современной экономике России: автореф... дис. кан. экон. наук. – Астрахань, 2003. - с. 15.
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли). – С. 208-222; Рикардо Д. Сочинения. / Д. Рикардо: – М.: Соцэкиз., 1961. - С. 25-30; Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения. / Т.Мальтус: В 2 т. - М.: Экономика. Антология экономические мысли. - 1993. - С. 5-136.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли). – С. 220.
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли). - С. 234.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки / Т. 1. – М.: Прогресс. – 1993. - С.18.
8. Пизу А. Экономическая теория благосостояния / Т 2. – М.: Прогресс. - 1985. - С. 241-247.
9. Friedman M. Money and Economic Development / M. Friedman // 1973. № 4.- P. 46.
10. Friedman M. Money and Economic Development / M. Friedman // 1973. № 4.- P. 70.
11. Абдурахмонов Қ.Х Меҳнат иқтисодиёти (дарслиги). – Т.: Меҳнат, 2009. -238-б.
12. Soliq.uz - Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ Қўмитаси расмий веб саҳифаси. *Economic progress Report*. – London, 1981.
13. “Халқ сўзи онлайн” газетаси веб саҳифаси.
14. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумоти, 2020 йил.